Газета издается на балкарском языке с 1924 года.

Интернет-версия: gazeta.zamankbr.ru

ЗАМАН

Бараз кюн, къыркъауу ай (сентябрь), 28, 2023 жыл

№ 116 (21317)

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ — ВРЕМЯ — ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Муниципал сагъат

КъМР-ни Башчысы Казбек Коков ыйыкъ сайын бардырылыучу «муниципал сагъатны» кезиулю кере ётдюргенди. Жыйылыугъа КъМР-ни Правительствосуну Председатели Мусукланы Алий, КъМР-ни Башчысыны Администрациясыны таматасы Мухамед Кодзоков, министрле, районланы бла шахар округланы администрациялярыны башчылары къатышхандыла.

Аскер операциягъа къатышханланы сабийлерине дайым кёз-къулакъ болуу

Ушакъны кезиуюнде энчи аскер операциягъа къатышханланы сабийлерине дайым кёз-къулакъ болууну эмда алагъа себеплик этиуню къурау жаны бла «Жигитлени сабийлери» деген регион проектни сынау халда бардырыугъа баш магъана берилгенди. Бу иш Казбек Коковну буйругъу бла быйыл къолгъа алынгланды. Аны бла байламлы не мадарла этилгенлерини юсюнден КъМР-ни жарыкъландырыу эмда илму министри **Анзор Езаов**, КъМР-ни Башчысыны кенгешчиси **Николай Миронов**, КъМР-ни миллетлени ишлери эмда жамаат проектле жаны бла министри **Анзор Курашинов**, КъМР-ни жаш тёлюню ишлери жаны бла министри **Азамат Люев** билдириуле этгенди.

Проектге тийишлиликде энчи аскер операциягъа къатышханланы сабийлерине кимге кёз-къулакъ боллуулары тохташдырылгъанды. Ол жумушну толтурлукъ баш бёлюмге школ саналады. Бу борч педагогланы, тренерлени, психологланы, муниципал къуллукъчуланы – битеу да 5,8 мингден артыкъ адамны – боюнларына салынады.

Белгиленнгенича, педагогланы бла психологланы юйретиу жаны бла иш да къуралгъанды. Усталыкъны ёсдюрюуню курсларындан бири «Машук» билим арада ётерикди. Аны кезиуюнде лекцияла окъуллукъдула, жашауда тюбешиучю къыйын кезиуледе болушлукъну къурауну амаллары сюзюллюкдюле, сабийле бла сёлеше билиуню жорукъларына юйретиу боллукъду.

Казбек Коков ёсюп келген тёлюню «Жигитлени сабийлери» проектге кёре юйретиуню шёндюгю амаллары, артда да къыйын жашау болумгъа тюшген сабийле бла ишлеуде хайырланылыргъа боллукъларын чертгенди. Къыралны бла жамаатны борчлары – сабийлени терс жолдан тыяр ючюн хар бирине дайым кёз-къулакъ болуп турургъады, дегенди ол.

Сёз юйюр бла халлагъа себеплик этерча ара къурургъа кереклисини юсюнден да баргъанды. Анда къыйын жашау болумгъа тюшген юйюрлеге сабийлени юйретиуде психология эмда башха болушлукъ этилирге боллукъ эди, деп айтылгъанды.

Республиканы жаш тёлюсюню Россей бла бир болууну сезимин кючлендирир мурат бла чыгъармачы форум бардырыуну да дурус кёргендиле жыйылгъанла.

Туура этилген проектге битеу айтылгъан юомланы бла эсгертиулени эсге алыу бла жангыдан тынгылы жарашдырыллыкъдыла.

Кенгешде миллет проектлеге бла федерал программалагъа кёре бардырылгъан къурулуу ишлеге эмда тынгылы ремонт этиуге энчи эс бурулгъанды. Ол санда биринчи медицина болушлукъ берген бёлюмню ишин игилендириую, мектепле, маданият юйле, коммунал эмда жол инфраструктуруны объектлерин, спорт мекямла ишлеуню юсюнден да айтылгъанды. Республиканы Башчысы хар объектде подряд ишлени болжалларына бла тынгылыкъларына дайым эс бургъанлай турургъа кереклисин эсгертгенди.

КъМР-ни Башчысыны бла Правительствосуну пресс-службасы.

Тюбешиуле

Социал болушлукъ тапдырыугъа – баш магъана

Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысы **Казбек Коков** РФ-ни Социал фондуну республиканы бёлюмюню управляющийи **Николай Баков** бла ишчи тюбешиу бардыргъанды. Халкъ ючюн социал болушлукъ тапдырыу, бёлюмню быйылгъы ишини эсеплери эмда келлик кезиуге салынган борчла сюзюлгендиле.

Николай Баков бёлюмню ишинде «проактивный» низам хайырланнганын белгилегенди, ол къырал социал услугала, тёлеуле эмда болушлукъ бериу амалла инсанлада аллай эркинлик чыкъгъан кезиуден башлап тапдырыуду.

Баш магъаналы ызладан бири сабийлери болгъан юйюрлеге билеклик этиудю. 2023 жылгъа дери сабийлеге тёлеуле бериу аланы жыл санларына кёре болгъанды, пособияланы алыр ючюн а башха-башха ведомстволаргъа барыргъа керек эди. Бирикдирилген пособие уа заманында эсепге тюшген ауурлукълары болгъан тишируланы пособияларын, биринчи сабийге тёлеуню (2023 жылда 1 январгъа дери туугъан), 8-ден 17 жыллары дери сабийлеге тёлеуню, 3-ден 7 жылларна дери сабийлеге пособияны, экинчи сабийге аналыкъ капиталдан 3 жылы толгъунчу ай сайын тёлеуню бирлешдиргенди. Ол амал юйюрлеге тёлеулени жарашдырыуну эмда аланы алыуну иги да женгиллендиргенди.

Алгъын къол салыннган келишимни чеклеринде социал фондну бёлюмюню «Ата журтну къоруулаучулары» фондну бёлюмю бла байламлыкъ жюрютгенине да энчи къаралгъанды. Битеу клиент офиседе СВО-гъа къатышханладан эмда ветеранладан, аланы юйюрлеринден энчи, телефон бла, жазыр этилген обращенияла алынадыла, алагъа консультация-правоолу болушлукъ тапдырылады.

КъМР-ни Башчысы Казбек Коков РФ-ни Социал фондуну регион бёлюмю уллу иш тындыргъанын белгилегенди, «хар болумда инсанларыбызгъа эс бурулууну жалчытыу бек магъаналыды, аланы жарсытхан соруулары тынгыла эм тири тамамларгъа тийишлиди».

Инсанлагъа керекли жумуш чурумсуз тамамланырча

КъМР-ни Башчысы **Казбек Коков** коммерциялы болмагъан «КъМР-де Кёп фатарлы юйлеге тынгылы ремонт этиуню регион оператору» фондну таматасы **Къулийланы Мустафир** бла ишчи тюбешиу бардыргъанды. Ушакъны кезиуюнде фондну иши бла байламлы жумушла эмда жууукъ заманда тамамланыллыкъ борчла сюзюлгендиле.

Айтылгъаныча, регион программагъа кёре быйыл кёп фатарлы 90 юйню жангыртыргъа эмда 45 лифтни алышындырыргъа белгиленеди. Биогюнлюкде 37 юйге тынгылы ремонт этилип бошалгъанды, 21-де уа жангы лифтле салыннгандыла.

Келир жыл жангыртылыкъ журтланы планын жарашдырыуну эмда аны толтуруну регионну башчылары контрольгъа алгъандыла эмда дайым кёз-къулакъ болгъанлай турлукъдула, деп билдиргендиле КъМР-ни Башчысыны бла Правительствосуну пресс-службасындан.

Форум

Иш кёллюлюк эмда шуёхлукъ халда

Быйыл 18-24 сентябрьде Сочи шахарда «Битеу Россей – 2023» деген ат бла шёндюгю журналистиканы 27-чи форуму ётгенди. Анга минген артыкъ адам къатышханды. Ол санда республиканы Журналистлерини союзуну правленини башчысыны къуллугъун толтургъан Заурбек Жилясов бла бирге Къабарты-Малкъарны делегациясы да.

Россейни басмасыны келечилери бир ыйыкъны ичинде кёп «тёгерек столлагъа», кёрмючлеге, мастер-классларгъа, ушакъларгъа, презентациялагъа эмда чыгъармачылыкъ тюбешиулеге къатышхан эдиле. Алада жангы затлагъа юйренирге, ахшы сынам бла шагъырейленирге, медиарынокда усталыкъны кючлендирирге боллукъ эди. Къыралны кыйын кезиуюнде кёп регионланы келечилери бетден-бетге къарап сёлеширге, бир бирге билеклик этерге амал тапхандыла.

Къыш театрны сахнасында «Битеу Россей – 2023» конкурсда хорлагъанланы белгилегендиле. Саугъаланы Россейни Журналистлерини Союзуну башчысы Владимир Соловьёв эмда секретары Владимир Касютин юлешгендиле «Жылны энчи проекти» номинацияда «Жашауну ингири» проекти ючюн «Прохладненские известия» газет хорлагъанды (баш редактору Светлана Давранова).

«Шёндюгю жашау кыйын болгъанына, журналистлеге чыкъгъан къоркъуулагъа да къарамай, бизни форум иш кёллюлюк эмда илму ызда, шуёхлукъ халда ётгенди! Алай эсе уа сиз мында алгъан билим ишигизде хайыр келтирсин, къурагъан байламлыкъларыгъыз а къыйматлы болсунла», – дегенди Владимир Соловьёв.

УЛБАШЛАНЫ Мурат хазырлагъанды.

Жангылыкъла

Элле айнырларына къайгъыра

«Эл тийрелени комплекс халда айнытыу» деген кыырал программа бардырылгъан юч жылны ичинде бизни республикада битеу да 950,5 миллион сом багъасы мадар этилгенди. Аны хайырындан аллай жерледе инфраструктура игилене барады: билим бериу, маданият эмда спорт, дагъыда канализация объектле ишленедиле, суу бла жалчытыу тап болады, орамла чыракъла бла жарытыладыла. Дагъыда бу кезиуде онтёрт элде онжеги жол берилгенди хайырланыугъа, деп билдиргендиле республиканы Эл мюлк министерствосундан.

Иш быйыл да барады: Бахсан, Прохладна, Чегем, Черек эмда Эльбрус районлада 2023 жылны ахырына дери алты проект тамамланырыкъды. Аланы чеклеринде школгъа дери билим берген эмда маданият учреждениялагъа, уу бла жалчытыу сетьле тап халгъа келтириледиле, юч маданият юй, футбол майдан эмда эки спорт комплекс ишленеди. Объектлени талай кесеги келир жыл битеррикди.

Учуз кредитле

Эл мюлк товарла чыгъарыучулагъа льгота кредитле бериу программаны чеклеринде тийишли жумушлагъа кюшакъ халда 45 миллиард сом жиберилликди. Правительствону Председатели Михаил Мишустин къол салгъан бегимни хайырындан, эл мюлк продукция чыгъарыу эмда жарашдырыу бла кюрешген предприятиялагъа 40 минг чакълы займ учуз багъасы бла берилликди. Ахчаны РФ-ни Правительствосуну резерв фондундан аллыкъдыла.

Аграр бёлюмде уруннганлагъа учуз кредитле бла себеплик этиу программа 2017 жылда баштаннгенди. Бу амалны хайырындан эл мюлк товарла чыгъарыучула ахчаны беш процентге алырга боллукъдула. Аны къайтарыу болжалы онбеш жыл бла чекленеди.

ОМАРЛАНЫ Мурат.

Махтаулукъ

«Къуллукъ борчларын бет жарыкълы толтургъан жигитлерибиз бла ёхтемленебиз»

КъМР-ни Башчысы Казбек Коков Суворов орденли 58-чи битеуаскер армияны таматаларын эмда анда къуллукъ этгенлени къауумун «гвардиялы» деген сыйлы ат берилгени бла алгъышлагъанды. Тийишли указ Россей Федерацияны Президентини сайтында басмаланнганды, деп билдиргенди КъМР-ни Башчысыны бла Правительствосуну пресс-службасындан.

Къабарты-Малкъарны оноучусуну алгъышлау сёзюнде былай айтылады: «Суворов орденли 58-чи битеуаскер армиягъа анда къуллукъ этгенле Ата журтну эмда къыралны сейирлерин къоруулауда болдургъан жигитликлери эмда батырлыкълары, чыдамлыкълары эмда кишиликлери ючюн Россей Федерацияны Президенти Владимир Владимирович Путинни Указы бла «гвардиялы» деген сыйлы ат аталгъанды.

Суворов орденли 58-чи битеуаскер армияда къуллукъ этгенле бла ёхтемленебиз. Анда бизни жигитлерибиз да – Къабарты-Малкъардан жашларыбыз – кеслерини аскер борчларын бет жарыкълы толтургъанларына къуурабыз.

Аланы хар кюню террористле, фашистле бла къаты къазауатда ётеди. Ала къыралыбызны келир заманы мамыр болур ючюн къолларындан келгенни аямайдыла.

Армияны аскер башчыларын бла энчи къауумун махтаулу ат аталгъаны бла жюрегимден къызыу алгъышлайма, Хорлам бла юйлерине терк къайтырларын сюйгеними билдиреме!»

Кенгеш

Къоркъуусузлукъну кючлеу амаллагъа энчи эс бурулгъанды

Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысы **Казбек Коков** видеоконференция халда Россей Федерацияны Президентини Шимал-Кавказ федерал округда толу эркинликли келечиси **Юрий Чайкада** къоркъуусузлукъ, коррупциягъа къажаулукъ эмда право низамны сакълау соруулла жаны бла координация кенгешге къатышулгъанды.

Жыйылыуда адамла аслам болгъан жерледе, билим берген махкемеледе террорчулукъдан къоруулауныу ёсдюрюу соруулагъа, рецидив аманлыкъчылыкъны алгъадан болдурмаугъа контроль соруулагъа да эс бурулгъанды, ол санда тутмакъдан чыкъгъанланы ишге тохташдырыуну хайырындан болумну тюзетиу онглагъа да. Битеу да бирге къайтарып этилген аманлыкъланы саны 4,4 процентге азайгъаны белгиленнгенди.

Оргкомитетни ишинде Россейни Правительствосуну башчысы Михаил Мишустинни вице-премьерле бла жыйылыуунда Минги тау Куршская коса, Красноярскни Столблары, Кисловодскну эм Сочини миллет парклары бла бирге туристле эм сюйген жерледен бири болгъаны айтылгъанды.

Республиканы Курортла эм туризм министерствосунда чертгенлерича, Эльбрус, кертиси бла да, къыралны эм тамашалыкъ 60 миллет паркыны къауумундады, жылдан-жылгъа анга сейир ёсе да барады. Быллай тийреледе энчи низам да кийирилипди. Быйылны сентябринден башлап энчи федерал закон да ючюне киргенди, анга кёре биринчи актла да жарашдырылгъандыла. Бу мадарла табигъат хазнаны сакълар, къудуретге хата салмай, адамланы солуулларын да тынгылы къурар мурат бла этиледиле.

КУЛЬЧАЛАНЫ Зульфия.

Сайлау

Элбрусну тийресин жокълагъанла кёпдюле

Кавказ ючюн сермешни 80-жыллыгъына

Ёмюрлюк от – махтаулукъну белгиси

Бу статьяда сёз Нальчикни ара солуу паркында «Эсде тутуугу ёмюрлюк оту» эсгертмени юсюнден барады. Къыралда Ёмюрлюк отну орнатыу тёре къайдан баштаннганыны юслеринден билдирирге сюебиз.

2 бет

Ёттюрлюк

Батырны жери – алда

Башийланы Срафильни жашы Азрет Донецк Республикада урушда жигитлиги ючюн Россей Федерацияны Президентини указы бла Кишиликни ордени бла саугъаланнганды.

3 бет

Тёлюден тёлюге

Аппасыны ызын ызлай

Ташлы талачы жаш Мамайланы Къуанч къармашып, эс салып окъугъанды. Къабарты-Малкъар эл мюлк университетни агрономла хазырлагъан факультетин «къызыл» дипломгъа бошагъанды.

4 бет

Соруу-жуап

Къолайсызлагъа бла къыйын жашау болумгъа тюшгенлеге болушуу башхача къураллыкъды

Къабарты-Малкъарда регионнга оноу этиу ара (ЦУР) тюзюнлей эфир бардыргъанды. Аны бу жолгъу къонагъы республиканы урунуу эмда социал къоруулау министри Асанланы Алим эди. Ол къараучуланы соруулары жууапла бергенди, министерствону иши бла эмда планлары бла шагъырейлендиргенди.

– Алим Орусбиевич, Къабарты-Малкъарда сакъатланы жумушларына къарау система къураллыгын эшитгенбиз. Ол къалай ишлерикди эмда аны къалай хайырланыргъа болукъуду?

– Керти да быллай узакъ болжаллы система саулай къыралда кёп регионлада кийириле барады. Биз а анга быйыл къошулгъанбыз. Тийишли жумушлагъа жылны ахырына дери 27 миллион сом берилликди.

Ол экспертлени хазырларгъа себеплик этген аллай боллукъду. Ала уа дайым къарал турургъа керек болгъан инсанланы: саулукъларында чекленген онглары болгъанланы эмда кыйын жашау болумлагъа тюшген абаданлаы бла сакъатланы сайлау бла кюреширикдиле. Ызы бла алагъа болушлукъ берилликди.

Мында бир затны энчи белгилерге сюеме: аллай болушлукъну биз шёндю да тапдырабыз – аны социал ишчиле тамамлайдыла. Алай ала кёбюсюнде социал эмда жашау турмуш жаны бла себеплик этедиле. Жанры системаны чеклеринде уа хар абаданнга энчи къараргъа юйретирикдиле. Ала уа аш бериу, кийиндириу, жеринден тепдириу эм башха жумушладыла.Болушлукъчула медицина колледжлени биринчи курсунда окъуганлача билим аллыкъдыла.

Алай бла быйыл 120 адамны, дагъыда бир талай экспертни хазырларыкъбыз. Андан ары иш кенгертиле барлыкъды. Шёндю тёрт район къатышады анга, артда башхалары да кюшуллукъдула. Заманы жетсе, экю мингден артыкъ адам къошуллукъду бу системагъа.

Быйыл тийишли нормативправолу актланы къабыл этгенбиз. Бу системаны хайырындан адамлагъа тынгылы болушлукъ берилликди, дагъыда министерствону, терк медицина службаны, участкалада врачланы да ишлерин женгилирек этерикди

– Кёп социал жумушланы бирге тамамлагъан республиканы арада энчи телефон ишлегенин сакълап турадыла. Керек болса, консультация да бериледи.

– КЪМР-ни Башчысыны оноуу бла бизни республика Херсон областьдан сабийлеге къонакъбайлыкъ этеди. Ала къаллай болушлукъ кёргендиле, къалай солугъандыла?

– Ала мында шёндю да солуйдула. Скадовск райондан келгендиле. Битеу да 120 сабий эмда онеки тамата адам боладыла. «Радуга» реабилитация араны эмда министерствону келечилери алагъа тюбел, мында 21 кюнню тутадыла.

Къонакъла заманларын бошуна ётдюрмейдиле. Биринчиден, алагъа медицина жаны бла къаралады. Ызы бла сабийлеге табийгъатыбызны, Чирик кёллени, Чегем чучхурланы кёргюзтедиле, музейлеге, «Кюн шахар» сабий академиягъа, «Антарес» арагъа элтебиз. Министерствола, районланы барысы да бу ишге себеплик этедиле. Октябрьде Луганскдан алтмыш сабийни чакъырлыкъбыз; аланы солуулларын республика боюнча аллыкъды.

– Ишчи жерлени ярмаркасы къаллай онгла береди?

– Ол иш излегенлеге эмда аны бергенлеге да ахшы амалды. Бетден-бетге тюберге, ушакъ этерге онг береди. Ахыр ярмаркагъа жарым жюз организация къатышханды, 1500 чакълы ишчи жер кёргюзтгенди ала.

Дагъыда иш излегенлеге, аны алышыргъа неда жангъы затха юйренирге сюйгенлеге электрон ресурсла бардыла. Алада къадар магъаналы шарт басмаланады.

Айтырыгъым неди: урунуу рынок шёндю бек терк тюрлене барады. Биогюнлюкде ишчи къолладан къытлыкъ сезиледи. Предприятияла хунерли, билимли, тири адамланы кеслери да излейдиле. Аланы бир бирлери бла тюбешдириу бизни борчубузду.

– Сакъатлыкъ тизмеге тюшген инсан министерстводан реабилитация жаны бла къаллай болушлукъ кёрюрге боллукъду?

– Биринчиден, аллай адамны къаллай онглары болгъаны тохташдырылады. Анга энчи реабилитация программа жаращдырылады. Аны ишин а талай министерство тындырады. Биз ишчи жерге орналыргъа болушабыз, керек эсе, глюкометрле, энчи тёшекле, кийимле бла жалчытыргъа боллукъбуз.

– Республикада сакъат эмда ёксюз сабийлеге деп учреждение къураргъа оноу этилгенин эшитгенбиз...

– Керти да, биогюнлюкде аллай сабийлени жумушларына урунуу эмда социал къоруулау, жарыкъландырыу эмда илму, дагъыда саулукъ сакълау министерствола къарайдыла. Этилген оноуну магъанасы уа ол ишни бир ведомствогъа – Жаркъландырыу эм илму министерствогъа – бериу бла байламлыды.

Шёндю тийишли план жаращдырылгъанды, жылны ичинде учреждениялагъа андан оноу этилип тебиреликди. Бизни бойсунууда болгъанланы да ары кёчюкбюз.

– Къыралдан социал пособие алыр ючюн не зат керекди?

– Бизни республикада барды аллай программа. Къолайсыз юйюрлеге ахча КЪМР-ни бюджетинден бериледи. Кыйын жашау болумлагъа тюшгенлеге аны ёлчеми онбеш минг сомгъа жетерге боллукъду.

Керек болса, болушлукъ резерв фонддан да бериледи.

Энтта да не зат айтырыгъым барды: къолайсыз инсанлагъа «социал контракт» деген затны чеклеринде себеплик этерге онг барды. Федерал бюджетден ахча иш табаргъа неда къураргъа, кыйын жашау болумдан кутулургъа бериледи.

Келир жылдан сора «социал казначейство» деген амал кийирилликди. Аны магъанасы неди: адамла документлени жыйып айланырыкъ тюйюлдюле, жаланда заявление берликдиле. Керекли кагъытланы уа министерство башха ведомстволадан кеси сурап аллыкъды.

УЛБАШЛАНЫ Мурат
хазырлагъанды.

Эсепле

Тин байлыгъыбыз сакъланыр ючюн

Белгилисича, 2022 жылда Къабарты-Малкъарда, Къарачай-Черкесде да маданиятха къайгъы этген, чыгъармачылыкъ бла юкреширген интеллигенцияны башламчылыгъы бла «Къарачай-малкъар маданият совети» деген жамауат биригиу къурал-гъан эди. Аны мураты ана тилни, маданиятыбызны, ахшы адет-тёрелерибизни сакълауда культурагъа, санатха, жарыкъландырыугъа, илмугъа, спортха къайгъыргъан къырал власть органлагъа болушлукъ этиуюн. Аны бла бирге къарачай-малкъар халкъны ол жаны бла жетишимлерин кенг жайыу эмда ол жетишимлени болдургъан адамлары-бызгъа не жаны бла да онг тапдырыргъа итиниу. Бу кюнледе Маданият советни жыйылыуу баргъанды. Анда биригиуню председатели Жабелланы Лидия эмда аны орунбасары Кючохларны Людмила озгъан жылда бла бара тургъан жылны биринчи жарымында этилген ишлени юслеринден айтхандыла.

2022жыл, Россей Федерациясны Президентини буйругъуна кёре къыралыбызда Россей халкъланы маданият хазналарыны жылыча белгиленнгенди. Совет ол жаны бла бир ненча проект хазырлагъанды. Аладан биринчиси «Къарачай-малкъар нарт эпос сурат санатда» деген биринчи регионда аралы художестволу кёрмючню ётдюрюу эди. Совет нарт эпосну къарачай-малкъар тюрлюсюн кенг жайыугъа уллу эс бурады. Ызы бла «Алтын къалам» деген проект – СМИ-де миллет культураны жетишимлерини юсюнден басмаланнган журналист ишлени регионла аралы конкурсу баргъанды. Жюри анга келген ишлете къарай тургъанын белгилегендиле ала.

Кертисин айтханда уа, анда эс бурур, къыйын салыр затла кёп эдиле. Ма ол заманда билиннгенди нартлагъа аталып жазылгъан суратланы, башха декоративно-прикладной санат ишлени да азлыгъы.

Къарачай-малкъар нартла къаллай сыфатлы болгъанларын кёпле билмей эдиле. Ол болум бла байламлы озгъан жылда 1-2 июнюда «Нартла» атлы къарачай-малкъар жигитлик эпосну дунуясы» деген ат бла семинар къурагъанды совет.

Ол КЪМР-ни, КъЧР-ни да маданият министерстволарыны, «Румкъала» атлы тарых-краевед музей араны, «Къарачай Алан Халкъ» биригиуню, Нарсанада «Алан» атлы жамауат биригиуню эм эки республиканы да художникларини союзларыны болушлукълары бла къурал-ып, Нарсанада гуманитар-техника институтда баргъанды.

Алтмыш алим келген эдиле ары. Аладан къыркъ адам художникле, прикладной санатны усталары эдиле. Къалгъанла уа – тарыхчыла, археологла, этнографла, студентле... Ары художникле бла алимле Москвадан, Ставрополь крайдан, КъМР-ден, КъЧР-ден да келгендиле. Ала художникле, башха усталагъа да ишлеринде билирге керек затланы юслеринден айтхандыла. Сёз ючюн, орта ёмюрде кийилген кийимлени тинтген Зевзданда Доде, РФ-ни биринчи профессионал билим бериуде сыйжюзден артыкъ иш хазырлагъанды. Ма аллай илхам келгенди алагъа. Хау, ала хазырлагъан суратладан 90% кёрмючге хазыраннган кезиуде этилгендиле.

Биринчи олзгъан жылда 15 декабрьде Черкесскде ачылгъанды. Нальчикде уа быйыл 27 январьдан 12 февральгъа дери баргъанды. Андан сора Черек районда болгъанды. Нарсаначыла анга июнь-августа айлада къарагъандыла. Ызы бла ол Къарачай шахаргъа кёчгенди. Жабылгъан а октябрьде этгенди. Кёрмюч жетишимли болгъанды, анга къарагъа мингле бла адамла келгендиле. Алай бла нарт эпосну къарачай-малкъар тюрлюсюне эс бурулгъанды. Республикада, андан тышында да художникле, прикладной санатны усталары, школланы усталары бийик багъа бергендиле кёрмючге.

Быйыл совет 14 мартда, Малкъар халкъны жангъыру кюнюне атап, КъМР-ни Миллет музейинде «Бизни юйюбюзде от бир заманда да ёчюлмесин» деген ат бла кёрмюч къурагъанды. 3 майда къарачай-малкъар халкъ сюргюнден Ата журтуна къайтханына аталгъан тёрели фестивальгъа къатышханды-ла. Вячеслав Зайцевни Мода юйюнде Россейни эмда СНГ-ни модельерлерини коллекцияларын кёргюзтюю баргъанда, советни болушлугъу бла «Къарачай-малкъар акцентли мода» деген аты бла бизни модельерлерибиз да анга къатышыр онг тапханды. Озгъан жылны сентябрь айында совет «Жандарны туудукълары жашагъан жерде дуния башыны эпослары» деп, Элистада баргъан фестивальда болгъанды. Ызы бла республикада В.Вороков атлы культура фондда «Бирликдеди бизни кючюбюз» деген фестивальгъа, Къашхатауда В. Коломийцевни «Время и личность. Ханифа Абаева» деген киносуну презентациясын бардыргъуна къатышханды. Аллай ишлеге совет мындан ары да бёлликди эс.

«Къарачай-малкъар халкъ жырла бла таурухла» атлы китапны хазырлау советни изленине кёре баргъанды. Ары кирген чыгъармаланы Таумырзаланы Далхат жыйгъанды. Басмагъа уа Журтубайланы Махти жарашдыргъанды. Бу китапха да иги кесек эртелиги жыр, таурух да киргендиле. Дагъыда совет къарачай-малкъар халкъ чыгъармачылыкъдан, этнопедагогикадан, тёреледен, ийнаныуладан, хореографиядан, бир сёз бла айтханда, къарачай-малкъар халкъны жашауну юсюнден китаплагъа эс бёлюрге дегенди. Ол КъМР-ни 100-жыллыгъына аталгъан жыйымдыкъгъа да къошханды юлюш, хореография санатда белгили усталана юслеринден материалла хазырлап.

Нарт эпосну жылы андан ары да барлыкъды дегендиле ала. Ол кюн ары жыйылгъанла советни ишине ыразы болгъандыла.

МУСУКАЛАНЫ Сакинат.

Кавказ ючюн сермешни 80-жыллыгъына

Ёмюрлюк от – махтаулукъну белгиси

Нальчикни ара солуу паркына келгенле бу сыйлы жерге къайтмай къалмайдыла. Ол совет халкъны Уллу Ата журт урушда жигитлигини, Кавказны эркинлиги ючюн жанларын берген аскерчилени кишиликлерини белгисиди. Сёз «Эсде тутууну ёмюрлюк оту» эсгертмени юсюнден барады. Бу къысха статьяда аны тарыхыны, къыралда Ёмюрлюк отну орнатыу тёре къайдан башланнганыны юслеринден билдирирге сюебиз.

Тарыхдан къысха шартла

Отну эсде тутууну, жигитлеге баш урууну белгисинча кёп миллетлени тёрелеринде хайырланнгандыла. Адам улуну жангы тарыхында биринчи ёмюрлюк от 1923 жылда Парижде Триумфальная арканы тийресинде жандырылгъанды. Алай бла Биринчи дуния урушда жан берген французлу аскерчилеге хурмет этилгенди. Анда басдырылгъанланы атлары бюгюн да белгисизди. Биринчи битеудуния урушда 1,4 миллион французлу аскерчи ёлтюрюлгенлерин айтырчады. Эсгертмеде от жандырыу тёре бюгюннге дери сакъланнганды.

Уллу Ата журт урушда Европаны къыралларын фашизмден къоруулагъан жигитлени хурметине ёмюрлюк от биринчи, не сейир, Польшада къуралгъанды. Ол Варшаваны арасында маршал Юзеф Пилсудский атлы майданда орнатылгъан эди. Ёмюрлюк от белгисиз аскерчини къабырында 1946 жылда 8 майда ачылгъанды – Уллу Хорламдан сора бир жылдан.

Совет Союзда уа биринчи ёмюрлюк от Тула областьда Первомайск элде 1957 жылда 9 майда жандырылгъанды. Алай анга ёмюрлюк деп айтхан къыйын эди, урушдан сора экономикасы алыкъа аягъы юсюне болмагъан къыралда отну тыймай берип турургъа онг болмагъанды, аны ючюн аны жаланда байрамлада жандыргъандыла. Болсада 2013 жылда эсгертме тынгылы жангыртылып, андан бери СССР-де биринчи «Ёмюрлюк от» мемориал бир кере да тохтатылмай ишлейди.

1957 жылда 6 ноябрьде «Ёмюрлюк от» Ленинграда Мерзото поледе ачылгъанды. Отну уа Киров атлы заводда 1-чи мартенден жандыргъандыла. Жигит шахарлада бла аскер махтаулукъну шахарларында Ёмюрлюк отла Марсово поледе мемориалдан жандырылгъанларын белгилерчады.

Къыралда ям белгили мемориалгъа уа Москвана арасында, Кремльни тийресинде Александровский садда Белгисиз аскерчини къабырын санаргъа боллукъду. Бу эсгертме 1967 жылда 8 майда очылгъанды. Аны отун Ленинграддан келтиргенлени арасында белгили лётчик Совет Союзну Жигити Алексей Маресьев да болгъанды, эсгертмени КПСС-ни бош секретары Леонид Брежнев жандыргъанды.

Уллу Ата журт урушда фашизмни жокъ этген совет аскерчилени бла халкъны жигитлигини хурметине быллай эсгертмеле Севастопольда Малахов курганда, Калининградда, Владивостокда, Волгограда Мамаев курганда, кёп башха шахарлада да бардыла.

Озгъан ёмюрню 90-чы жылларында къыралны экономикасы осалгъа кеттени бла бирге эсгертмелени кёбюсю да начыльир чекге жетген эдиле. Газ ызланы жамап турургъа керек болгъанды, алай жангы политика ызы бла баргъан къыралда ахча, онг да жетмегенди. Аны хатасыдан кёп эсгертмеле бузулгъандыла, бирлери ахырда жабылгъандыла.

Болсада 2000 жылладан бери болум тюрленнгенди, мемориала жангыртылгъандыла, алада жандырылгъан от кёртиси бла да ёмюрлюк болгъанды. Тарыхчыланы шартларына кёре биогюнлюкде Россейде «Ёмюрлюк от» эсгертмелени саны мингнге жетеди, энтта 3,4 минг Эсде тутуу от эсгертме барды. Ала уа байрам кюнледе жандырыладыла.

Нальчик ючюн къазауат

1942 жылда 26-28 октябрьде Нальчикни гитлерчиледен эркин этиу сермеш башланнгенды. Немислилени 70 бомбардировщиклери республиканы ара шахарына топларын атхандыла, душман танкла, аскерле жибергендиле. Ючкюнлюк къанлы урушдан сора республиканы ара шахарын душманнга къояргъа тюшгенди.

Битеу да бирге уа Къабарты-Малкъар ючюн сермешле жыл жарым тенгли баргъандыла: 1942 жылда августан 1943 жылда январьгъа дери. Бютюнда къаты къазауат Заюково, Огъары Курп эллени, Нальчик шахары тийрелеринде, тау ауушлада баргъанды. Душман Къабарты-Малкъарда болгъан тёрт айны ичинде кёп мамыр адамны ёлтюргенди, юйюрлени саулай къыргъанды. Нальчикни бла Прохладныйни тийрелеринде душман танклагъа къажау урула ёлюкледен толгъанлагъа да анга шагъатлыкъ этеди.

Нальчик ючюн сермешде хорламны багъасы артыкъ да уллуду: тогъуз минг аскерчи, офицер, мамыр адам да жоюлгъандыла. Шахарны эркин этиу сермешледе жигитликлери ючюн 145 партизан бла 37-чи армияны 265 аскерчиси бла бёлюмлерини командирлери бийик къырал саугъалагъа тийишли кёрюлгенди.

Халкъ сыйлы кёрген жер

Республиканы ара шахарыны эм ариу жеринде – солуу паркда – мамырлыкъ ючюн жанларын берген совет аскерчилени хурметине эсгертме 1949 жылда орнатылгъанды. Алай мемориал къарындаш къабырда къуралгъанын кёпле биле да болмазла. 1946 жылда шахарны къоруулаучулары асыралгъан 32 къабырдан жигитлени ёлюклери бу сыйлы жерге кёчюрюлгенди. Алай бла, тарыхчыла жазгъанларыча, 148 совет аскер тапханды былайда ахыр къабыр юлюшюн. Аладан биогюнлюкде жаланда 88-сини аты белгили этилгенди: 12 офицери бла 76 сержантны бла рядовойну

Былайда алтын тюрсюнлю жулдузда Ёмюрлюк от 1965 жылда жандырылгъанды – Уллу Хорламны 20-жыллыгъын белгилеуню чеклеринде. 2010 жылда белгисиз аманлыкъчыла эсгертмени чачдырыргъа кюрешгендиле, алай он кюндем мемориал толусунлай жангыртылгъанды.

Хар сагъатдан а композитор Мухадин Балов жазгъан реквием согъулады. Анга зс бурун тынгыласанг, ючге бёлюрге боллукъду. Биринчи жарымында ёлюмню кёзюне къарагъан, къанлы сермешге чыкъгъан аскерчилени сыфатлары келедиле эсингге. Экинчи кесеги жиляугъа ушатылгъанды – къазауатда жан берген баласына бушуу этген аналаны аузы эшитиледи. Ахыр кесегинде макъам жашау, ахшылыкъ, мамырлыкъ хорлагъанын билдиреди.

Биогюнлюкде былайда Уллу Ата журт урушну, тугъан журтубузну къоруулаучуларыны хурметине байрам жумушла, эсгериу ишле бардырыладыла. Дагъыда жангы юйюр къурагъанла, мемориалгъа келип, жигитлеге гюлле салгъанлары ариу тёреге бурулгъанды. Эсгертме шахарчыла, Нальчикни кюнакълары да сыйлы кёрген, сюйюн келген, солугъан жерге бурулгъанды.

ТИКАЛАНЫ Фатима
хазырлагъанды.

Жамауат палата

Къабарты-Малкъарны Жамауат палатасында республиканы администрациялярында инсанланы тарыгъыулары бла иш къалай къураугъаны сюзюлгенди. Жыйылыугъа палатаны жер-жерли самоуправление органла, муниципал жамауат палатала эм толтуруучу власть органлада жамауат советле бла байламлыкъла жюрютюу жаны бла комиссиясыны, районланы эм шахарланы администрациялярыны келечилери къатышхандыла.

Жарсуланы кем этерге алланып

Алай бла биогюнлюкде хар инсан да жашагъан жерини администрациясына болушлукъ излеп неда соруулары бла барыргъа боллукъду, бу жумушун талай амал бла да тамамлаялыкъды: специалистге приёмгъа жазылып, «исси телефоннга» неда ышанылукъну телефонуна сёлешип, письмо жиберип. Алай арт заманда ала асламысында электрон амалланы сайлайдыла – жарсуларынны юслеринден муниципал къуралыуну сайтында, къырал жумушланы порталында, социальный сетьледе биридиледе. Анга шагъатлыкъ эсеплеге этедиле, сёз ючюн, Эльбрус эм Май районлада тарыгъыуларын жазып неда келип билдиргенлени саны 43 эм 40 процентге азайгъанды, электрон амал бла жибергенлени саны уа ёсгенди.

Адамланы жарсулары асламысында жашау журт-коммунал моллк, тийрелени тапландырыу эм ачча болушлукъ изпеу бла байламлы болгъандыла. Эльбрус райондан билдиргенлерине кёре, алагъа келгенлени тилеклерини 70 проценти толтурулгъанды, араларында инженер коммуникацияла, суу быргъыланы жангыртыу, кёп фатарлы юйлени башларын алышындырыу бла байламлылары да бар эдиле. Бир-бирде бир кемчиликни юсюнден къайтарып да жазыучудула, аланы толтурулмагъанларыны сылтауу техника жетишмегенинде неда бийик таулада кюнню халы тёк тюрленнгенинде дегенди.

Чегем районда адамланы асламысында экология, суу бла жалчытыу, биотюнда жай айлада, жарсытадыла. Эллени администрацияларыны башчылары «Экологистиканы» регион оператору бла бирге коммунал кир-кипчик кюн сайын чыгъарылырча эттенгиле. Суу бла жалчытыуну а «Таза суу» федерал проектни чегинде бюджет эм бюджетден тышында ахчагъа тамамланылады.

Май шахарда бла муниципал районда, адамланы тилеклерине кёре юч орамгъа ремонт этилгенди, электроызла тартылгъандыла, кёп фатарлы эки юй ишленгенди, алагъа 40 юйюр кёчюрюлгенди. Андан сора да, ючюнчю номерли школ толусунлай жангыртылгъанды, сабий майдал айбатландырылгъанды, талай башха проектле да толтурулгъанды.

Палатаны башда сагъынылгъан комиссиясыны башчысы Селяланы Азрет-Алий администрацияланы башчыларына тамамланылгъан ишни юсюнден билдиригге кереклисин айтханды. «Бир-бир муниципал къуралыула, толгюе Май район, асламлы информация органланы бла социал сетьлени хайырланадыла, адамланы тилеклерин къалай толтургъанларын алада айтадыла, алай бла власть органланы жамауат бла ачыкъ ушакъгъа хазырлыкъларын кёргюзтедиле. Муниципалитетлени кёбюсюне инсанланы тарыгъыулары бла бардыргъан ишлерини юсюнден билдириуню игилендиригге тийишлидиби», – дегенди он.

Жыйылыуну ахырында битеу сейирлери болгъан органлагъа эсгертиуле этилгендиле, дет билдиредиле Жамауат палатаны пресс-службасыдан.

КУЛЬЧАЛАНЫ Зульфия.

Ётгюрлюк

Башийланы Срафильни жашы Азрет Донецк Республикада урушда жигитлиги ючюн Россей Федерациясы Президентини указы бла Кишиликни ордени бла саугъаланнганды. Эки ай уруш этгенден сора бир жол штурмовой батальонну штабыны начальниги Башийланы Азрет миномёт отну тюбюне тюшенди. Сол аягы, онг къолу, онг буту жаралы болуп тургъанлай, кеси кесин отдан чыгъаралгъанды. Сегиз айны ичинде бир талай операциядан сора аягы юсюне тургъанды. Энтта да барады багъылыу. «Сау болгъанымлай, биягы жериме къайтырыкъма», - дейди жигит.

Батырны жери – алда

Кимни тилеклери, намазлары, Аллахха ийнанылуу сакъладыла Азретни? Ким билсин. Алай жаралы болгъанын эшиттенлей, жуукълары-тенглери Украинагъа барыргъа хазырлыкъларын айтхан эдиле жашы атасына. Срафиль барысына да жюрек ыразылыгъын билдиргенди эм жолгъа уа бир кеси чыкъгъанды.

«Срафиль, сизге ким сёлешген эди, ким айтхан эди Азретни жаралы болгъанын?»- деп сорама. «Кеси», - дейди ол. Жашау алайды: не кюн, не сагъат не зат эшитиригинги билмейсе. «Жаралы болсанг деп, ачыгъаны селейттен укол бередиле бизге. Аны эпти, кесибизникилеге сюркелип баргъанымда, адамларымы юсларинден сагъыш эте эдим. Бизникилеге жеттенлей, мени Волновахада госпитальгъа эптедиле», - дейди майор Баший улу.

Битеу сегиз айны ичинде кюн сайын сёлешип, жашны халын билип тургъанла кёп болгъандыла, аладан бири - филология илмуланы доктору, профессор Башийланы Светлана. Алыкъа да толусунлай сау болмагъанды Азрет. Алай, шукур, аягы юсюне тургъанды, кюч-къуугъу алгъанды. Олду аны жууукъларын кьууандыргъан шарт.

Госпиталлада уа жашны къатында атасындан сора да юй бийчеси тургъанды. Азретни тёртжыллыкъ жашчыгъы бла экиюллюкъ къызчыгъы бардыла.

Неден баланнган эди жашны къыралгъа кьуллукъ этиу жолу? Эгечи Марина Санкт-Петербургда медицина академиягъа киреди. Къарышдашы да бу шахарда окъургъа сюйгенди. Сора Темир жол аскерлени эм аскер сообщениялары аскер-транспорт университетине киреди. Эгеч бла къарындаш уллу сайлаулададан ётюп, вузларына алай тюшгендиле. Айнырга, билим алырга сюйген адам жолла табады. «Санкт-Петербургда биринчи заманда къыйналгъан эдим, казарма жашауга юйреналмай. Артда уа шахарны да, окъуууму да жаратама, эгечим да къатымда болгъаны себепли, солуу кюнледе тюбешип, бир бирибизни билип тургъанбыз», - дейди Азрет.

Жаш Нальчик шахарда жыйырма сегизинчи номерли школну бошагъанды. Жай каникулланы Табугентде эннасы, аппасы бла ётдюргенди. Башийланы аслямысы бу элде жашайдыла. Азретни аппасы Капалау Уллу Ата журт урушха кьытыхханды.

Университетден сонра 2019 жылда аны Хабаровскгъа жиберген эдиле. Анда штабны начальниги, частьны командиринги орунбасары болуп тургъанлай, СВО башланнганды. Айтханыбыгъа, Азретге Кишиликни ордени берилгенди, ол кеси уа аны жаланда борчун толтургъаны ючюн алгъанын чертеди. Не десек да, хар таулуда да тауланы къатылыгъы, кючю сезиледи. Азрет да таш кибикди. Эки ай къазауат отну, сегиз ай госпитальлада багъылыуну кёпюрюрге, сёзсюз, таулу къаны да болушады.

Бек биринчи жашха операция Донецк Республикада этилгенди, ызы бла Ростовда, анда алты кюн тургъандан сора Санкт-Петербургга эллтгенди, анда да кезиуйю операция бардырылгъанды, ызы бла - юч ай реабилитация Хабаровскда, сора - биягъы Санкт-Петербургда операция. «Неге сейир этгенме госпитальлада: хар биринде волонтёрла ишлейдиле, - дейди жигитни атасы Срафиль. - Жашла, къызла, тамата эр кишиле, тиширыула, Аллахха ийнаннганла, ийнанмагъанла да. Кёп ата-аналаны, госпитальлагъа барып, жаралы болгъан жашларыны къатларында турургъа онглары болмайды. Бирлерини жол аччалары жокъ, башхаларыны юйде уакъ сабийлери, ючюнчюле кеслери да саусузла... Аны ангылан,госпитальлада ишлерге кеси ыразылыкълары бла адамла келедиле. Жаланда врачладан, медсестраладан сора да керекдиле саусузлагъа къарагъанла. Ма ол халал адамла жаралыланы къатларындан кетмей, къарайдыла, ушакъ нёгерле боладыла, кёллендиредиле».

Азрет жууукъларыны, тенглерини араларында эр кишиле, чакъыры болгъанлай, мычымай ал сатырлагъа турургъа хазырдыла, дейди. Кыраллгъа къуллукъ этген тынч жумуш тюйюлдю. Бийик билимден сора да уллу кюч-къарыу керекди. Баший улу гитчелигинден таэквондо бла юкрешгенди, бусагъатда да кюн сайын жарау этеди. Спорт жашауну магъаналы кесегиди. Ушакъ нёгерим энчи аскер операциягъа тебирегинчи заманларын сюйюп эстеди. Эки ай отпускну кезиуюнде Хабаровскдан Санкт-Петербургга учуп, анда эгечин жокъпап, ызы бла Нальчикге, андан Табугентге барып, жууукълары, тенглери бла тюбешип тургъанды. Алай болум тюрленнгенде, ол ёз кыраларыны сейирлеринден юрулуаргъа арсарсыз сюелгенди. «Урушда керти инсанны чынтты адамлыгъы, къарыусузну къарыусузлугу, бетсизни бетсизлиги, кир ниетлини кир ниетлилиги – хар зат да ачыкъланып къалады. Мамыр жашауда букъдурулуп, билинмей тургъан шартла туура кёрюнедиле. Насыпха, кьуллукъ этген жашланы асламысы жигитликлерин кёргюзтгендиле», – дейди ол.

Сегиз айны ичинде Башийланы Азретни госпиталлада багъылыуу хакъсыз болгъанды, кыырал СВО-да жаралы болгъанлагъа аслам эс бурады. Жамауат да Ата журтубузну сейирлерин къорулагъанлагъа сый-хурмет береди.

БАЙСЫЛАНЫ Марзият.
Суратла авторнудула.

Сый бериу

Абаданланы жюреклерин жарытхандыла

Бу кюнледе Къабарты-Малкъар Республиканы гуманитар-техника колледжинде, жууукъ заманда, 1 октябрьде, белгиленирик Абадан адамланы халкъла аралы кюнюне атап, байрам къуралгъанды. Аны «Ашхана» проектни башламчысы Мокъаланы Гульнара бардыргъанды. «Ашханада» жангыз аш суу этген бла чекленмейдиле, адет-тёреге да уллу эс бурулады. Бизде, Кавказда жашагъан миллетледе, абаданнга намыс, сый берген бютюнда энчи жерни алады.

- Мен колледжде абаданлагъан жораланнган жыйылыу бардырама дегенимде, студентле бек кёлленнгендиле. Быллай жумуш хар окъуу юйде керек болгъанын чертирге сюеме. Ала ол санда абадан педагоглагъа да намыс эте билгенлери бек къуандырады. Устаз бара тургъанлай, аны бир заманда аллы бла ётюп, жолун кесмелегенлери ючюн ата-аналарына да ыразылыгъымы айтама, - дегенди Гульнара.

Жыйылыугъа башха-башха элледен сексен жылдан атлагъан сыйлы къартла келген эдиле. Аладан бири Хасанияда жашагъан Геляланы Халимат, анга быйыл токъсан тогъуз жыл болгъанды. Жыл сайын сегизинчи мартда Малкъар халкъны зор бла кёчюргенде азап чекгенлени мемориалында бардырылгъан бушуу жумушха, башха тюбешиулеге да къатышханлай турады.

Адам къартма деп, тюнгюлмей кесин тири тутханы анга къарыу береди дейди аны биргесине келген Таукенланы Рахимат. «Ненча жыл таный эсем да Халиматны, ол бир заманда адамны жюрегин къыйнамагъанды, хар неге да жарыкъ кёзден къарагъан инсанды»,- дегенди ол.

Къонакъланы санында Экинчи Чегемден Байдаланы Кямал да болгъанды. Огъурлу акъсакъалгъа токъсан жыл толгъанды. Тамата быллай жыйылыугъа келгенине бек къууаннганын букъдурмагъанды. Аны не араксы, не тютюн ичип, саулугъуна заран тюшюрмегенин биллиргенди туудукъларыны. Кеси да тюрлю-тюрлю кёгет берген терекле ёсдюреди, алагъа иги къарайды, бош заманында уа илму, дин жаны бла китапла окъугъанлай турады.

Къубадийланы Тенгиз да Хасания элден келгенди. Анга жюз бла юч жыл толгъанды. Келгенлени санында огъурлу ыннала Къадырланы Мария бла Азаматланы Фатимат да болгъандыла. Дагъыда Нальчикден Аныуар Гудов, анга сексен сегиз жыл болгъанды, аны биргесине бу тюбешиуге абадан къарындашлары да къошулургъа умутлу эдиле, жарсыугъа, саулукълары къоймагъанды.

Колледжни директору Барасбий Абазов жыйылгъанлагъа ыспас этгенди, ала мында эм багъалы къонакъла болгъанларын чертип. Быллай жумушну жыл сайын къурай турургъа умутлу болгъанларын да билдиргенди ол.

Къонакълагъа деп концерт программа да къурагъандыла. Аланы КъМР-ни халкъ артисти Ауес Зеушев жырлары бла къуундыргъанды. Колледжни студентлери да аламат миллет тепсеулери, жырлары бла абаданланы кёллерин алгъандыла.

Нальчик шахарны тиширыуларыны советини башчысы Лидия Дигешева да кёп жылы сёзле айтханды, саулукъ тежегенди. Барысына да биригиуленден сыйлы саугъала да бергенди.

Жыйылыуну ахырында Гульнара, абаданла бизни уллу хазнабыз болгъанларын чертип, заман табып колледжде сабийлени да къууандыргъанлары ючюн, алагъа жюрек ыразылыгъын билдиргенди. Ызы бла жаш адамла огъурлу таматалагъа гюлле, эсде къалырча саугъала бергендиле.

ТЕМИРККУЛАНЫ Амина.
Сурат авторнуду.

Маданият

Эрттегили жырлада кишиликге чакъырыу

Жигитликге сый берген тамырлы, ёзекли халкъланы тёреленриндеди. Андан эсде тутадыла батыр ата-бабаларын, андан тагъадыла биогюн да жыр жигитлерине. Нарт таурухланы, халкъ жырланы бек эрттегилерин алсакъ, ала да батырлыкъны, ётгюрлюкню юсюнден айтадыла.

Алимле XIII-XV ёмюрледе жаратылгъандыла деген оюмгъа келген жырладан бири «Аланла жырыды». Ол халкъны эсинде Отарланы Омар айтып къалгъанды. Жыр толусунлай сакъланмаса да, анда айтылгъан шартла, керти да, уллу кьыйынлыкъны аллында эрлени кишиликге чакъырыуну юлгюсюдюле: «Хей, аланла, къазауатха тургъанбыз...» Анда халкъбызны Тамерланны аскери бла этген къазауатыны юсюнден айтылады:

Чакъырыудан сора да, жырны бу сакъланнган кесегинде таукеллик кёпдю: «Къара къойла союлурла кьууанчда», «Кюбелейде сюзюлюрбюз, кьууана», «Къойларыбыз отларла жайлыкълада», «Бизни кьызла эки эшме атарла», «Ышымларын жылтырата батырла», «Хей, аланла, ким базыныр, бир болсакъ»... Аны бла бирге къоркъуу да эсленеди: «Гыбышыла тешерле ауузлукъну», «Умпыр тарта, юйренирле таулагъа», «Къара къанлы сарыуекле жетерле», «От салырла тау башында къошлагъа». «Ере хожан букъуладан толмасын, Бир гыбышы Алан Тюзде онгмасын! - деген къаргъыш да барды бу жигитликге чакъыргъан жырда.

Жарсыугъа, ол замандагъы жырла кёп да, толу да тюйюлдюле. Халкъгъа ол кезиуде келген сынаула - ёлет аруула, Тамерланны аскери бла уруш - аллай онг къоймагъанлары белгилиди.

«**Батырланы** жыры» да ол заманладан къалгъан бир юзюкдю. Анда, «Къара боран», «Акъсакъ Темир бла сермешле» деген жырлада да жигитликни суратлагъан шартла аздыла. Жалан ючюнчюде сабий урлагъан гудучула бла «намыс ючюн хан къазауат» эте, жоюлады жигит Мазан.

«Чонг къалада» уа, жети кёзю жети жолгъа къарагъан къалада эл сакъларгъан батырладан ючюсю къаладыла - батыр кёллю Гушалай, Чопан улу Базыкъ бла аны онбешжыллыкъ жашы Шаметти. Былайда бир башха жерде тюбемеген шарт айтылады: сауут-саба къалмагъанда:

– Эр Шаметти атар мадар табады,
Ёлюклени бирден-бирден алады,
Тикден ёрге тырнакълашхан аскери
Юслерине, ташла кибик, атады.
Къан тырнакълы къаргъатамакъ чериуле
Ауадыла, тикден энишге, бёлюне...

Ма ол себепден бу элге «Ёлгенлери уруш этген Чох эл» деп аталгъанды.

«Жарлы Астемир» деген жырда да «Жагъуа чапса, аслан кибик, сермеген», «къара туман аскерни жангыз кеси элия кибик ургъан», алай а эл сатхычлары Акъсакъ Темирге берип жойдургъан Астемирге кюй этиледи.

«Аман Жубу» деген жырны жигити да батырладанды. Ол, тардан ёрге кирген жауну кёргенде, садагъын хазырлайды, темиртуякъ чубар атын жерлейди да, кёсе аскерчилени онтогъызун жыгъады. Былайда жырчы: «Аман-Жубу бир аскерге кеси тенг!» - деп махтайды аны. Бу жырда бола тургъан ишле Камдаудыла деп айтылады. Кам а – Чегем ауузунда эски эллерибизден бири.

«**Атокъ**» деген жыр а Бахсан ауузунда болгъан къазауатны юсюнденди. Атокъ анда этген жигитлигин жашау нёгери Акъкъуугъа айтайды.

– Ой-ий, Акъкъуу, мен да атюсюнде туралсам,
Жау атылыланы артха бууп къууалсам,
Уой, Акъкъуу, жюрегими да чыгарыу,
Сен аны кёрюп а, Уллу Бахсан къууанса,
Къурманлыкъгъа ючлю ууанык соярса,

Тейрибизге да юлюш чыгъарып къоярса, – дейди ол. Алай болмай, жоюлса уа, сюйгени аны атын хан чериуле къырылгъан тюзде излер, Адыр-Сууда къараташладан да Ючкум элинде кешене ишлер.

Ол жигитлик излеген заманланы юсларинден айтылгъан жырлада бек белгилиси, баям, «Батагъала» деген жырды. Анда «багъанала» деген аскер къауум дегенча англашышнады. Башха жырда уа ол жер атыча келеди. Бир аскерни ызындан андан да уллусу келип, кёселеге атаргъа таш жетмегенде, Тау Артындан балта, сюнгю, не амал да табып, жаугъа чабаргъа чакъырады жырчы:

Биригизге жюзю болсун жетерик,
Къазауатда кьаннга къатыш этерик,
Ёз таууну къояны да асланды,
Зулмучуну, узакъ иймей, женгерик.

Къаялагъа тайпа кёбю киралмаз,
Кирсе кирир, къоркъа-бугъа билалмаз,
Эй, хомукла, сиз аландан туугъанла,
Сиз саулукъда душман атха миналмаз.

Халкъ жигити Ачемезни юсюнден «Темиркъан улу Ачемез» деген уллу жырда айтылады. Анда, жау келгенин билип, танг атаргъа Кёнделенде атлы аскер жыядыла, Батагъа къатында жауну аллын тыядыла. Темиркъаннга кърым аскерни таматасы менде болгъан аскерлени сенде жарымы да жокъду, бизни хорлар кибик, саууутунг, къарыуунг да аллай дейди. Сора жасакъ жыярга келгенин айтады. Темиркъан да: «Биз кишиге жасакъ тёлеп билмейме, ол адетни бузаргъа сюймейме», – дейди. Былайда ол бир сейир затны айтады:

– Эй-хей, кьан тёгюлсе, сыйлы жерни кир,
харам этеди,
Ол харам а, къартла айтханча, жети
жылгъа жетеди,
Эй-хей, алайды да, эки аскер бири бирин
соймасын,
Кьан тёгюлюп, бу ёзенни харам этип
къоймасын!

Ызы бла Темиркъан душман аскерден чыкъгъан эки алчагъырны да элияча сермеп, жояды. Андан сора башланады Кёнделен аягъында Кърымдан келген жаула бла тарыхха кирген уруш. Чегем элден атлы жыйын жортуп жетеди болушлукъгъа. Кърым аскерни кими къачады, кими жатып къалады алайда. Ол кюнден сора талай жылгъа тохтайдыла тау элледе артыкълыкъла.

Темиркъанны жашы Ачемез жетерге жангыдан жокълайдыла элни кърым семенле. Хан биргесине жангыз уланын да келтиреди.

Ала, кючлерине базып, эркин жюрютедиле кесларин. Къонакъ къангаланы эллегин излейдиле, тёгеректе, тийреге къарайдыла, кёргенлерин марайдыла. Ачемезни бийчеси «къарылгъач къанат къашлы, дугъум кёзлю, бургъан чачлы» Боюнчакъны кёрюп: «Хан улуна Боюнчагъын бир кечеге бермезми, Аны бла ханкъушну сыйын кёрмезми Ачемез? – деп, андан умут этедиле.

Ачемез, аны билгенде: «Боюнчакъны берсек аман эсирик бокъларгъа, Саналыргъа керекбиз бу дуниядa жокъларгъа!» - дейди. Алай бла, юйюне ол умут бла баргъан хан улу аны садакъ огъундан жоюлады. Былайда да жигитлени душманнга къажау чыгъаргъа чакъырады эрттегили жырчы:

– Эй-хей, алан къаны болгъан жигитле,
тургъуз,
Душманлагъа сауут табылгъанны
къуругъуз!
Эй-хей, тамблабыз батырланы тебер
кюнюдю
Уруш аулакъгъа чыкъмагъан а эр тюйюдю!

Бахсан жанындан жетген жигитле да болушып, Ачемезни жыйыны урушлада чыныкъгъан кърым аскерчилени жокъ этеди. Жырда «хан уланны ёлюгюн бир тёбеге чыгъардыла» деген сёзле бардыла. Ким биледи, Кёнделенде Хан-Тёбе ол тёбе эсе уа?

Эл аягъында айтылып тургъан кешенеле ол урушда ёлгенлени ахыр ышыкъларыдыла дейдиле. Семиз бошалгъанлай, «ёлюклени, жюрюп, къарап, жыйып талада, элтип-элтип асырайдыла обалада» дейди жырда.

Жигитликни, ётгюрлюкню юсюнден дагъыда «Жансохлары» деген жырда айтылады. Анда Хадаужукъланы бийле сагъынылгъанларына кёре, баям, бу жыр кечирек тагъылгъанды.

МУСУКАЛАНЫ Сакинат.

Чемерлик

«Таулу кийизни тамбласы болурун сюеме»

Мокъаланы-Текуланы Динаны кийизлерин танымагъан республикада эм андан тышында да хазна адам болмаз. Чыгъармачылыкъны бу тюрлюсю бла кюрешгенлени араларында таулу къыз бек фахмулуладан бирине саналады. Тюрлю-тюрлю даражалы маданият фестивальлада, кёрмючледе да Динаны ишлерине ары келгенле аслам эс бёледиле.

Алгъараякъда ол Ставропольда Россейни къыбыла жанында регионларны маданият эм спорт фестивальларында малкъар халкъны миллет хазнасын ачыкълагъан кийизле къалай этилгенлерин кёргюзтгенди.

Аны ол дерслерине кёп адам жыйылгъанды. Таулу кийизле къалай этилгенлери кёллеге сейир эди.

Бу кюнледе биз Дина бла тюбешип, таулу тиширыула эртденден бери да кюреше келген кийизле бла ол жашауун къалай байлагъанына юсюнден ушакъ бардыргъанбыз.

Уста айтханга кёре, кюнлени биринде ол кийиз ийлеуню кёрюп, къалай этилгенин кеси къолу бла сынап, ма алай бла жаратып къойгъанды. Ол кезиуде жашауу аны бла байламлы боллугъуну юсюнден билген да этмей эди.

- Жюн кесекледен бир зат къурагъа болгъаны манга сейир жомакъча кёрюнгген эди. Юзмелтлени бирин бирине кошуун, накъышла да салып, бир энчи дуния къурау къалай аламатды, - дейди Дина.

Аны кесини юйюнде бу иш бла кюрешген болмагъан эсе да, эрге чыкъгъан тукъуруну келечилери кийиз ийлеу бла кюрешип тургъанларын билдиреди. Сёз ючюн, сакъларн анасы аны жюнню къалай тап жаращдырыргъа керекликсине юйретгенди. Уста айтханга кёре, былай алып къарагъанда, бу артыкъ къыйын иш тюйюлдю. Аны себепли Миллет библиотекадагъы китапла табып, Интернетде да эски фильмлеге къарап, кийиз ийлеуню кёп жашыырынлыкъларын ачыкълагъанды.

- Барыбыз да билгенден, кийизле бла кёп тюрк миллетле кюрешгендиле Аны себепли, энчи таулу кийизлени юслеринден болмаса да, башха миллетле бла байламлы видеола кёпдюле. Ала манга бек хайырлы болгъандыла, - дейди ол.

Дина 90-чы жылланы ахырында дизайн колледжни бошагъанды. Диплом ишин а кийизлени юслеринден жазаргъа таукел болгъан эди. Белгилисича, ол кезиуде бу иш бла кюрешгенле да аз эдиле.

- Бир-бирле кёргюзтюрге окъуна унамагъанлары эсимдеди. Башхала бла уа заман табып баралмай, мен айтхан кезиуде аланы да онглары болмай да къала эди. Аны себепли, китапланы хайырлана, кеси аллыма юйренирге тюшгенди, - дейди Дина.

Кесини ишлеринде Дина боялгъан жюнню хайырланыргъа артыкъ сюймегенин жашырмайды. Ол аланы кеслерини жюнлерин къатышдырып чыгъарылгъан тюрсюнлени бегирек жаратады.

Бюгюнлюкде таулу кийиз шёндюгюлю юйлеге да аламат келишеди. Алагъа сурам да бек ёсгенди. Миллет юлгюледе жараштырылгъан ашханала, къонакъ юйле да аланы сатып алырга бек сюедиле.

- Бизде ала жыйыгъыч эмда бичилген кийизле барысы да болмагъанча ариу кёрюнедиле кёзге. Хар отоуну жасайдыла, юйге да къууат келтиредиле. Адам кесини юйюню халына кёре сайлайды аланы.

Жарсыугъа, энчи кёрмюч къурарча жыйышдыралмагъанма алыкъа. Не саугъагъа берирге, неда сатаргъа тюшюп къалады. Алай бир жыйымдыкъ кёрмючге талайын жараштыргъанма да, кесим энчи къатышалмасам да, береме. Кёп болмай, «Къарачай-малкъар халкъны маданият совети» жамауат организация къурап, нарт эпосубузгъа кёре жараштырылгъан кёрмючде бир ненча ишим тагъыладыла.

Аны айтханым, эртденен келген миллет энчилигибизден бирин - кийизни - сакъларгъа керекбиз. Хар устаны да сохталары болургъа керекдиле. Мен да

жаш адамланы юйретген бир жангы проект болса, бек сюерик эдим эм анга къатышып, таулу кийизлерибиз тамбла да болурча этергe хазырма, – деп чертгенди ушагъыбызны ахырында Дина.

ТАППАСХАНЛАНЫ Аминат.

Байламлыкъла

Бютюнда жууукълашырча

Ирандан Шимал-Кавказ федерал округта самолёт бла тюзюнлей учуу жууукъ заманлада башланырыкъды. Аны юсюнден Иран Республиканы Хауа транспортну бла туризм агентстволаны ассоциациясыны директорларыны къауумуну таматасы Рафин Хорматолла билдиргенди. Иранлы турагентстволаны ол башчылыкъ этген биринчи къаууму Къабарты-Малкъарны жокълагъанды. Къонакъла Минги тауну тийресинде, Чегем ауузунда да болгъандыла, республиканы ара шахары бла шагъырейленгенде, КъМР-ни туроператорлары бла да тюбешгендиле.

«Жууукъ заманда бу регионнга Ирандан хауа жол ачылыр деп бек ышанама. Аллай уллу жумуш тамамланса, бизге заманны, къоранчланы да азайтырыгъа онг чыгъарыкъды. Ол а туризмни айнытыргъа да себеплик этерикди. Ирандан Россейни тюрлю-тюрлю шахарларына учаргъа эки самолётну арендагъа алыуну юсюнден Москвана авиация компаниялары бла сёлешиуле да бардыргъанбыз, иш жууукъ айда окъуна башланыр деп турабиз»,- дегенди Хорматолла Нальчикде туроператора бла тюбешген кезиуде.

Визасыз бир бирге барыу эки жанына да хайырлы бирге ишлеуню белгисиди деп, ол иранлыла Россейге эттеден бери жюрюгенлерин, аламысында Москвада бла Санкт-Петербургда болгъанларын айтханды. "Сизни тауушлукъ Кавказыгъыз барды, ары барыуну къурамагъаныбызгъа кесибиз терсбиз", - деп, Рафин Хорматолла регионну бек ариу жерлери болгъанларын чертгенди, аны бла бирге уа Ирандан туристле тюкенлеге барырга, той-оюнну да бек сюйгенлерин эсгертгенди.

Къабарты-Малкъар келгенлени къаялагъа ёрлеу, жолоучулукъла къурау, лыжалада учуу эмда саулукъну кючлендириу амалла бла сейирсиндирирге боллукъду. Ала иранлы туристлени да кесларине тартырыкъдыла, деп чертгенди тыш къураллыланы къауумуну башчысы. "Адет-тёреле, миллет энчиликле жаны бла бизни халкъларыбыз жууукъдула, визасыз бир бирни жокълау а бир бирибизни бютюн иги билирге, туризм жаны бла байламлыкъланы къураргъа онг берликди", - деп чертгенди КъМР-ни Курортла эмда туризм министерствосуну жамауат бла байламлыкъла эмда маркетинг жаны бла бёлюмюню таматасы Ольга Погребнякъ.

Тёлюден тёлюге

Ташлы талачы жаш Мамайланы Къууанч къармашып, эс салып окъуганды. Къабарты-Малкъар эл мюлк университети агрономла хазырлагъан факультетин «къызыл» дипломгъа бусагъанды. Аны окъуда жетишимлерини юсюнден газетде басмалай да тургъанбыз. Кертисин айтханда, окъуудан сора олызда тап ишге тохтар, къармашылу жашны эслерге деп ышаннганбыз.

Аппасыны ызын ызлай

2018 жылда ол, диплом къоллу болуп, Вологодский областьны Вологодский районуну Надеево посёлкада «Милка» чекленнген жууаплылыгы болгъан обществода мюлкню директоруну орунбасарыны къуллугъунда ишлегенди. Мюлкню 1800 гектар жери, 1300 тууар малы бар эди, анга кёре техникасы да. Аты да айтып турады мюлк ийнекле тутханын, сютден этилген продукция чыгъаргъанын. Анда ишлеген эки жыл чакълы заманнга Мамай улу кёп затха юйренгенди. Алай уллу юйюрню жангыз жашы атасы Борис, анасы Аминат кеслери тургъанларын жаратмай, юйюне къайтаны. Не сейирлик къуллукъдан да атасыны-анасыны къатында тургъанны сайлагъанды.

Алай юйде бош олтурукъладан тюйюлдю Къууанч. Алгъа халкъ сейирсинип да тургъанды ол бичакъла этип башлагъанына, бу хунер мынга къайдан келгенди деп. Жашны атасыны жанындан аппасы Суфиян - агъач уста, ана атасы Хусей а гюрбежичи болгъанды. Ол себепден бу усталыкъ (Къууанч кеси, шёндюгюле айтыучулай, хоббимди дегенликте) къан бла, жан бла келген затды.

Бу ишине ол Бёзюланы Суфиянданда юйренгенди. Сора аз заманны ковка бла хазырлагъан къабакъ эшикле, буруула этген жерде ишлегени да себеплик этгенди. Хазыр бичакъларын суратха алыргъа унутмайды, жыйып турур онгу да жокъду, адамла келип аланы алып кетиледи. Энди да бир бичакъны битдирип, аны билей тургъан заманына барып къалдыкъ.

- Былайда гюрбежи салып, темирни биширип, хар несин да кесим этерча амалла къурай турама. Не десек да, хар элде да гюрбежи болургъа керекди. Алгъын кюрек, чалгъы, салта, балта болсун, къаты темирден этилип, кёпге жете эди. Ол затланы Совет Союзну заманындан къалгъанларын адамла бошунда излемейдиле. Гюрбежичиле да ол замандан къалгъан темирни бютюн сюйюп биширедиле. Аллайдан этилген бичакъны жютюлюгюн кесигиз кёресиз,-деп, ол бичагъы бла къагъыт чапыракъны кесди.

Энди къарт аппасыны усталыгъын сыйлап, къолу да бу затха келише эсе, жууукъ заманда Мамайланы кенг арбаэлларында гюрбежи болгъуна ышанырчады. Ким биледи, жашай баргъанда, Бачиланы Хамзатча, атын айтдыргъан темирчи Ташлы-Талада чыгъып къалырга да болур.

АБУ улу А.

Саулукъ

Юйдегиси акъыллы эсе, баш иеси кёп жашар

Саулукъну кючлендириуню, аны тозуратмауну кёп тюрлю амаллары барды. Бюгюн биз окъуучуларыбызны дуниядаы алимлери билген амалла бла шагъырей этерге сюебиз.

ХАР ЭКИ САГЪАТДАН – ЖАНГЪЫСЫ

Грипп, кесекле, арт заманлада уа коронавирус да кенг жайылгъан кезиуде кёпле кеслерин къоруулар муратда медицина къалла бла жюрюйдюле. Алай ол адамны жаланда жётел этген неда чючюрген саусузну шытыларындан сакълайды.

Россейни Медицина илмуланы академиясыны Грипп жаны бла илму-тинту институтуну алимлерини оюмларына кёре, медицина къапны жаланда мекямны ичинде, анда аруугъан адам бар эсе, жюрююрге керекди. Ол кеси да адамны бетине ичи къысылып, аузун бла бурунун тынгылы жабаргъа тийишлиди. Бек игиси уа – аны хар эки сагъатдан алышындырып тururду.

Эки сагъат озгъандан сора къап солуу тыллыудан жибийди, жарасуз болады. Аны сау кюнню ичинде алышындырмай турудан жаланда хата тюшерикди.

БЫХЫ БАУУРНУ ТАЗАЛАЙДЫ

Бауурну ичи тазалагъан учуз дарманладан бири – быхы сууду. Аны хайырланнган заманда теригиз саргъала эсе, ол багъыуну жарагъанына белгисиди – бауур кесинде артыз бла жайылгъан ётден эм керексиз затладан тазаланады.

Болсада жангы сыгъылгъан быхы сууну кёп ичерге керек тюйюлдю – бауур андан чыкъгъан ауурлукъну кётюралмай къалырыгъа боллукъды. Аны мардасы бир кюннге 50 миллилитрди.

Бу дарман кесини кючюн жаланда 7 минутну сакълайды. Андан сора уа аны хайырлы затлары кетип къаладыла. Аллай сууну багъыу кючю да кетеди.

ЧЫРАКЪ ЖАРЫГЪЫНЫ ХАТАСЫ

Америкалы алимлени тинтиуулери кёргюзтгенгге кёре, адам жукълагъан отоуда электрочыракъ жанып турса, ол депрессиядан ауругъа ёч болады. Быллай шартла чычхалада бардырылгъан сынауну кезиюнде тохтаздырылгъандыла. Аланы чыракъ дайым жанып тургъан орунда тутхандыла. Бир къауумлары уа чыракъ жарыгъы ётмеген быргъыланы ичлеринде жукълагъандыла.

Ол сынаула кёргюзтеннге кёре, быргъыны ичинде жукълагъан чычхалада депрессияны белгилери бек аз эдиле.

ЖЕМИШ СУУНУ ДАРМАНЛЫГЪЫ

Тинтиуле кёргюзтгенлерича, клюкваны сууунда адамны чархын жугъуучу ауруулардан антибиотикча къоруулагъан затлары бардыла. Сёз ючюн, къуукъну, сийдик жюрюген башха жерлени ауруулардан багъыуда аны хайырланып келгендиле.

Алай ол дарманны биохимия энчиликери эндиге дери ачыкъланмай тургъандыла. Америкалы алимле бардыргъан тинтиулеге кёре, клюкваны сууунда болгъан танинле ауруулана къозгъагъан микроорганизмлени тюрлендиреди, алай бла уа аланы адамны чархына ётюулерин тыядыла.

КЪАЛЫН СЮТ АРЫКЪ ЭТЕДИ

Гетеборгда университети алимлери тохташдыргъаннга кёре, кюн сайын къалын сют ичип тургъан сабийле башы алынып тургъан сютню ичгенледен эсе 4 килограммгъа женгилле боладыла.

Тинтиулеге 8 жыллары толгъан ахшы саулукълу 120 сабий къатышдырылгъанды. Алагъа не затла ашагъанлары бла ичгенлерини юсюнденда соруула берилгендиле, къанларына анализ этилгенди. Андан сора уа алимле быллай оюмгъа келгендиле: къалын сют ичмеген сабийле татлы сусап сууланы бла хаталы ашарыкъланы кёп хайырланадыла. Алай бла уа аланы ауурлукъларына кёп къошулады.

ЭРЛЕРИНИ ЁМЮРЛЕРИН УЗАЙТАДЫЛА

Юйдегиси не къадар акъыллы болса, баш иеси аллай бир кёп жашайды. Ма аллай оюмгъа Стокгольмдагъы университети алимлери 1,5 миллион юйюрню жашау халларын тинтгенден сора келгендиле.

Тёреде болгъаныча, битеу дуниядa да юйюрде бек уллу ауурлукъ тиширыугъа жетеди. Аны себепли юй бийчени билими,акъылы, тирилиги, хунерлиги да уллу магъананы тутгъанда. Юйюрню тутхучлулугу бла ырахатлыгы ол ышанла бла баты байламлыдыла. Аллай юй бийчени бла иесини ёмюрю да узакъ болады.

Спорт

Юч къауумда да – майдалла

«Донда кюз арты» деген ат бла Дондагъы Ростовда эстетика гимнастикадан эришиуле бардырылгъандыла. Анга шахарны кесинден, Волгодонскдан, Таганрогдан, Зерноградан, Ставропольдан, Краснодардан бла Нальчикден 300-ден аслам адам къатышханды.

Республикабызны атындан юч къауум эришгенди. Эселлеге кёре, 12-14-жыллыкъланы араларында биринчи жерге «Эльбрус-Олимпия» команда чыкъгъанды, аланы аралларында Османланы Фарида болгъанды. 10-12-жыллыкълада «Эльбрус-Вершина» - экинчи, юниорлада уа ючюнчю жерни «Эльбрус» къауум алгъандыла. Спортчуланы тренерле Текуланы Жаннета, Инна Терентьева, Светлана Михайленко, Татьяна Шугушева хазырлагъандыла.

КУЛЬЧАЛАНЫ Зульфия.
СУРАТДА: Османланы Фарида.

Себеплик

Ким да тарыгъыуун, тилегин да терк билдирирча

МЧС-ни регионда Баш управлениясында ышанылукъну телефону кече-кюн да ишлейди, аны номери - 8(8662) 39-99-99.

Бу жангъычылыкъ адамланы ведомствога ышанылукъларын ёсдюрюр, къутхарыучуланы ишлери бютюн тынгылы болурча этер, жамауатны управление органла тамамлагъан ишни юсюнден оюмун билир мурат бла кийиригенди. Ары сёлешип, адамла от тюшюуден эм суулада къоркъуусузлукъну жалчытыуну, граждан къоруулануну, фатарлада юйледе бла организациялада от тюшмезча къаллай мадарла этилгенлерини юсюнден соруула берирге боллукъды.

Андан тышында, кеслери къоркъуусузлукъну сакълау жаны бла кемчиликле, жангылычла да эслеселе айталлыкъдыла. МЧС-ни управлениясыны келечилери, къуллукъларын хайырланып, зорлукъ неда законодательствогъа башха бузукълукъ этгенлери билдирилсе, он энчи эсепге алыныкъдыла. Тарыгъыула келселе, тинтиуле борчлу халда бардырыллыкъдыла.

Ышанылукъну телефонуна келген билдириулеге Россейни бусагъатдагъы законодательствосуна тийишлиликде қараралады. Анга инсан сёлешгенлей, белгиленген болжалны ичинде мадарла этерге борч салынады эм аланы юслеринден заявителге айтылады. Алай адам атын ачыкъ этерге сюймеген эсе, аны тилеги тинтиледи, алай жууап берилмейди, деп англатадыла ведомствону пресс-службасындан.

Тинту

Солуу, багъыу да тынгылы къуралырча

Къабарты-Малкъарны Курортла эм туризм министерствосунда ишлегенле Украинадан кёчюп келгенле тургъан жерледе болумну тинтгенлей турадыла. Бу жол ала Нальчикде «Горный родник» санаторийде болгъандыла. Анда бюгюнлюкде 31 адам жашайды, аланы кёбюсю юйюрледиле.

Ведомствону келечилери бек алгъа кёчгюнчюлеге жашау журт сертификатла берилгенлерин бла къалгъанларын сурагъандыла, алыкъа къагъытланы алмагъанла бар эселе, аны сылтауун тохтащдырыргъа кюрешгендиле. Сертификат къоллу болгъанла уа фатар неда юй излеп башлагъанларын билгендиле, англятыуда этгендиле.

Санаторийни юсюнден айтханда, ол шахарны курорт тийресинде - Долинскде - орналыпды, Водолечебница, парк да жууукъдадыла. Аны бир мекямында - кёчгюнчюле, экинчисинде уа Москва эм Москва областьдан социал путёвкала бла келгенле турадыла. Бир кереге битеу да 400 адам сопуяллыкъды. Мында ачыкъ бассейн, багъыу корпус, конференц-зал, быстыр жууган отоу, лифтледа бардыла.

Министерствону специалистлери санаторийни башчысы Олег Безроков бла сёлешгендиле, мында солугъанла ыразы болгъанларын бла къалгъанларын соргъандыла. Директор билдиргенича, бусагъатда санаторий адамладан толуду, аланы жумушларына 110 ишчи къарайды.

«Горный родник» санаторийде аш орун-чеги, сюек эм урология ауруладан багъадыла, мында дарманлыгъы болгъан балчыкъ, парафин, физиотерапия кабинетле, йод-бром эм азот-термал ваннала, Шарко душ эм башха медицина амалла хайырланыладыла.

ХАБИБУЛЛАХЛАНЫ Зульфия.

Итиниулюк

Малкъар тилден дерслени бек жаратады

Катамадзе Анастасия Ташлы-Талада мектепни ючюнчю классында окъуйду, дерслерин ыннасы Табакъсойланы Аминат бла этеди, юйде уа тауча сёлешеди. Ол себепден малкъар тилден дерслеге хазырланыргъа бек сюеди. Ангыламагъан сёзню устазына, ыннасына да сорады.

Классдагъы сабийле да мындан юлгю алып, ёз тиллеринде сёлешедиле, алай окъууда алыкъа эбизе къызчыкъны жеталмайдыла. Анастасия нёгерлерини арасында не жаны бла да айырмалы болургъа ушайды.

Ангылатыу

Жолда сакълыкъны ыйыгъын - футболчула бла бирге

«Спартак-Нальчик» футбол клубну спортчулары бла тренерлери, Жолда жюрюуню къоркъуусузлугъуну ыйыгъына къошулуп, #НеделяБезопасности интернет белги бла суратха тюшгендиле. Акциягъа футбол клубну «Олимпик» жаш къаууму бла къызланы «ФШ Нальчик» командасы да къатышхандыла.

Спортчула къырал автоинспекторла бла бирге водительлени сакъ болургъа, билим бериу учреждениялары тийрелеринде акъыртын болургъа, сабийле жолгъа чыгъаргъа къоркъуу болгъанын эсде тутаргъа чакъыргъандыла. Ангылатыу жумушлагъа къатышханла сайлай жолдан жаяу ётген кезиуде бютюнда сакъ болургъа кереклисине эс бургъандыла. Аламында быллай авариялада ала бек уллу хата алып, саулукъларын тас этерге боллукъдула. Аны ючюн а таматала ёсюп келген тёлю ючюн жууаплылыкъны унутмазгъа кереклисин белгилегендиле.

Аманлыкъ

Ууну барысын да юлешип бошамагъан эдиле

Полицияны патруль-пост службасыны къуллукъчулары наркотиклени сатаргъа хазырланнган тыш къураллыланы тутхандыла. Ууну битеулю ауурлугъу 316,23 граммгъа жетеди, деп билдиргендиле бизге КъМР-де МВД-ны пресс-службасындан.

Быйыл 20 сентябрьде эртденликде 5 сагъат 30 минутда Нальчикде Ватутин атлы орамда право низамны сакълаучула эки ишекли жаш адамны эслегендиле. Аланы документлерин тинтген кезиуде тыш къураллы болгъанлары, Къуйилланы Къайсын атлы проспектде жашагъанлары ачыкъланнганды. 21 эм 19-жыллыкъ жашла Шалушкада жашырын жерден наркотиклени алып, аны фатарларында асырагъанларын билдиргендиле. Ала уу бла кезиулю чулгъамны къалайда излергe кереклисин смс билдириу бла кёргюзтгендиле. Бу жол а аны Нальчикде сатаргъа керек эдиле.

Следствие къауумну полициячылары жашырын жерден акъ порсюнлю порошогу бла чулгъам тапханды-ла. Дагъыда жаш адамла жашагъан фатарны тинтгенлей кезиуде энтта аллай 24 чулгъам ачыкъланнганды. Андан сора да, базман эмда алыкъа чулгъамлагъа юлешинмеген уу да бар эдиле.

Ишеклилеге РФ-ни УК-сыны 30-чу статьясысы 3-чю кесегине эмда 228.1-чи статьясысы 4-чю кесегини «г» пунктуна кёре терслеу материалла ачылгъандыла. Ала наркотиклени сатыуну къурагъанлары ючюн жууапха тартыллыкъдыла. Законлагъа тийишлиликде, быллай аманлыкъ этгенни эркинлиги он жылгъа дери сыйрылырыгъа боллукъду.

ТОКЪЛАНЫ Фатима
хазырлагъанды.

Сахна

Миллет театрыбыз къараучуларын ашыгъып сакълайды

Къуллийланы Къайсын атлы Малкъар къырал драма театр сахна искусствону сюйленени спектакльлерине чакыырады:

11 октябрьде 15:00 сагъатда «Философияны доктору»спектакльге (Б. Нушич);

13 октябрьде 19:00 сагъатда Ахматланы Любаны чыгъармаларына кёре салынган «Акъ сёз акъ умут туудурур» деген музыка-поэтика композицияны премьерасына. Инсценировкасы Жаппуланы Маратыды;

15 октябрьде 12:00 сагъатда «Шамай къала» жомакъча (Маммеланы Ибрагим);

20 октябрьде 19:00 сагъатда «Бай келин» спектакльге (Токуманы Жагъафар).

Бардырыллыкъ жер: «Къуйилланы Къайсын атлы Малкъар къырал драма театр». Малкъар орам, 2

Телефонла: **8-928 708-44-09; 8-963 281-21-45.**

УЧРЕДИТЕЛЬЛЕ: КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИ БЛА ПРАВИТЕЛЬСТВОСУ

Шеф-редактор
ТЕКУЛАНЫ Хауа

РЕДКОЛЛЕГИЯ:
ЖАНГУРАЗЛАНЫ Нажабат (баш редакторну орунбасары),
ТОКЪЛУЛАНЫ Борис (жууаплы секретарь),
МУСУКАЛАНЫ Сакинат,
ТИКАЛАНЫ Фатима,
ТРАМЛАНЫ Зухура,
УЛБАШЛАНЫ Мурат.

ТЕЛЕФОНЛА:
Редакторну приёмныйы – **42-63-01**.
Баш редакторну орунбасарлары – **42-38-21**, **40-04-82**.
Жууаплы секретарь – **40-03-24**.
Секретариат – **40-93-62**. Корректорла – **42-63-52.**

РЕДАКЦИЯНЫ БЁЛЮМЛЕРИ:
Политика эм право – **42-24-02, 42-67-68.**
Экономика – **42-66-73.**
Культура – **42-66-76.**
Социал ишле – **42-75-82, 40-59-18.**
Курортла, туризм эм спорт – **40-39-93, 42-66-71.**
Окъуучула бла байламлыкъла жюрютюу эм жазылыу – **42-37-94.**
Энчи корреспондент – **42-68-72.**
Операторла – **42-66-85, 40-28-97.**

Редакция авторла бла къагъыт жюрютмейди.
Къол жазмалагъа рецензия этилмейди эм ала артха къайтарылмайдыла.
Газетде басмаланнган материалларда айтылгъан оюмла редакцияны оюму бла келишмезге боллукъдуа. Алада айтылгъан хар зат ючюн Россей Федерацияны Басманы юсюнден законуна тийишлиликде материалланы авторлары кеслери жууапладыла.

Редакция авторладан **400** газет тизгинден (машинка бла жазылгъан **5–6** бет) кёпню алмайды.

Газет Связьны, информация технологияланы эмда асламны коммуникацияланы ишлери жаны бла федерал надзор службаны (Роскомнадзорну) Къабарты-Малкъарда управлениясында **2016** жылда **19 декабрьде** регистрация этилгенди.

Регистрация номер —**ПИ № ТУ07-00118. Индекс - П 5893**

Газетни басмагъа "КъМР-Медиа" ГКУ-ну компьютер службасы хазыр этгенди.

Газет "Издательство "Южный регион" ООО-ну типографиясында басмаланнганды. Ставрополь край, Ессентуки ш., Никольский орам, 5а

Газетлени иелерине тандырыу ючюн КъМР-ни почта связьны федерал Управлениясы жууаплады.
Телефонла: **76-01-21**

Газетлени розницагъа сатыу ючюн КъМР-ни "Роспечать" акционер обществосу жууаплады.
Телефон: **42-69-34**

Газет айлыкъда юч кере чыгъады – **геююрге, орта, шабат** кюнледе.

Номерге графикге кёре
19.00 сагъатда кол салынады.
20.00 сагъатда кол салынгданды

ГАЗЕТНИ НОМЕРИН ЧЫГЪАРГЪАНЛА:
Кулчаланы Зульфия – дежурный редактор; Кучукланы Сафият, Кетенчиланы Зульфия – жууаплы секретарьны орунбасарлары; Ахматланы Лоаза (1,2-чи бетле), Бийчекканы Жаннета (3,4-чю бет) – корректорла.

Тиражы **1484** экз. Заказ № **2107**

Багъасы 10 сомду.

РЕДАКЦИЯНЫ ЭМ ИЗДАТЕЛЬНИ АДРЕСИ:

360000, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 5

электрон почта:
elbor_50@mail.ru